

## RYTŲ AUKŠTAIČIŲ PONTININKŲ IR VAKARINIŲ PUNTININKŲ TARMIŲ BŪDINGOSIOS FONETINĖS YPATYBĖS

J. ŠUKYS

### Aprašomųjų tarmių plotas ir kaimynai

Lietuvių kalbos tarmės iš tradicijos yra skirstomos pagal fonetinius kriterijus.

Rytų aukštaičiai pontininkai nuo puntininkų atskiriami pagal tvirtapradžių dvigarsių *am*, *an* ištirimą: pontininkai tvirtapradžius žodžio kamieno dvigarsius *am*, *an* taria *óm*, *ón*, o puntininkai — *úm*, *ún*. Vakariniais puntininkais šiame straipsnyje<sup>1</sup> vadinama tarmė, kurios teritorija užima vakarinį puntininkų pakraštį ir nepriklauso nei puntininkams rotininkams, nei puntininkams žalininkams (žr. 1 ir 2 pav.<sup>2</sup>).

Kaip matyti iš žemėlapių, pontininkų kaimynai vakaruose ir pietuose yra pantininkai, vakarinių puntininkų kaimynai pietvakariuose — vidurio aukštaičiai, pietryčiuose — žalininkai, rytuose — rotininkai. Rytinis pontininkų pakraštys ištiesai ribojasi su vakariniais puntininkais.

Naujai surinkta dialektologinė medžiaga leidžia patikslinti ir pataisyti lietuvių kalbinėje literatūroje nurodytas aprašomųjų tarmių ribas. Pavyzdžiui, dabar turima naujoji medžiaga rodo, kad pontininkai užima mažesnį plotą, negu buvo rodoma iki šiol spausdintuose žemėlapiuose<sup>3</sup> (plg. 2 pav.). Anksčiau sudarytuose žemėlapiuose prie pontininkų buvo priskirti, kaip dabar nustatyta, puntininkuojantieji punktai<sup>4</sup> 234 (Miežiškiai — Mieškai), 80<sup>a</sup> (Manikūnai) ir pantininkuojantieji punktai 168 (Getautai), 201 (Smilgiai), 231 (Sidabravas). Kita vertus, pontininkams nebuvo priskirti pontininkai, gyvenantieji apie Uliūnus, Dūdonis (268). Žymiai tiksliau, negu minėtuose žemėlapiuose, pontininkų ribos buvo nurodytos

<sup>1</sup> Terminas „vakariniai puntininkai“ lietuvių kalbinėje literatūroje iki šiol nebuvo vartotas.

<sup>2</sup> Žemėlapiai sudaryti, remiantis Lietuvos TSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros institute esančia medžiaga, surinkta tarybiniais metais dialektologinių ekspedicijų metu.

<sup>3</sup> „Archivum Philologicum“, t. 4, Kaunas, 1933, p. 21—35 (žemėlapis pridėtas prie straipsnio); Lietuvių kalbos rašybos žodynas, Kaunas, 1948, p. 118.

<sup>4</sup> Straipsnyje numeriais pažymėtos vietovės reiškia punktus, kurių tinklas sudarytas LKLI Kalbos istorijos ir dialektologijos sektoriaus „Lietuvių kalbos atlaso“ reikalui. Dėl smulkesnių duomenų žr. priedą „Gretimų tarmių punktų, besiribojančių su pontininkais ir vakariniais puntininkais, sąrašas“.

P. Būtėno straipsnyje „Augštaičių tarmės okuojančiosios pašnektės sienos“<sup>5</sup>, nors okuojančiąją pašnektę P. Būtėnas suprato žymiai plačiau, negu dabar suprantami pontininkai (okuojančiąją pašnektę jis išskyrė pagal tvirtagalių *am*, *an* virtimą *om*, *on*; tokiu būdu okuojančiajai pašnektei jis priskyrė ir didelę dalį pantininkų).

### Bendra aprašomųjų tarmių fonetikos charakteristika

Pontininkų ir vakarinių puntininkų tašmės absoliučiai vientisų tarminių vienetų nesudaro. Kiek vieningesni, bent fonetiniu atžvilgiu, yra pontininkai, o vakariniai puntininkai, esantieji šiaurėje, kirčio atitraukimu, galūnių trumpinimu ir kai kuriomis kitomis ypatybėmis šliejasi prie pontininkų, tuo atsiskirdami nuo likusiųjų vakarinių puntininkų. Bet tai visiškai ir suprantama. Kaip teisingai pastebėjo V. Grinaveckis<sup>6</sup>, kirčio atitraukimo ir žodžio galo trumpėjimo centras Aukštaičiuose yra Mūšos upynas, todėl pontininkai ir vakariniai puntininkai, esantieji šiaurėje, turi šiuo atžvilgiu daug bendrybių. Kita vertus, dvigarsių *am*, *an* vertimo ir priebalsio *l* kietinimo bangos sklido iš rytų, ir šių reiškinių izoglosos išsidėsčiusios visai kitaip, negu kirčio atitraukimo ir žodžio galo trumpėjimo reiškinių izoglosos. Dėl šių priežasčių tiriamųjų tarmių fonetika marga ir sudėtinga<sup>7</sup>.

Šiame straipsnyje bus apžvelgtos tik būdingosios pontininkų ir vakarinių puntininkų tarmių fonetinės ypatybės, nenagrinėjant jų istorinės raidos ir apeinant kai kuriuos mažiau svarbius aprašomųjų tarmių fonetinius reiškinius bei svyravimus.

#### 1. Žodžio kamieno dvigarsių *am*, *an*, *em*, *en* likimas *ám*, *án*, *ém*, *én*

Visame pontininkų tarmės plote *ám*, *án* > *óm*, *ón*<sup>8</sup>, pvz.: *kónd*<sup>9</sup> ~ *kánda*, *lóngs* ~ *lángas*, *póniš* ~ *pántis*, *sómiš* ~ *sámtis*, *tónkė* ~ *tánkiai*, *vónt* ~ *vánta*, o *ém*, *én* išlaikomi sveiki, pvz.: *gėvėnī* ~ *gyvėnti*, *pėmpe* ~ *pėmpė*. Kai kur literatūroje duodami pontininkų pavyzdžiai *givėnī*, *pėmpe*<sup>10</sup> šiuo metu nėra paliudyti ir, atrodo, negalėjo būti paliudyti ir anksčiau<sup>11</sup>.

Vietoje senojo *án* prieš pučiamuosius priebalsius *l*, *m*, *n*, *r*, *j*, *v*, *s*, *š*, *z*, *ž* pontininkų tarmėje tariamas ilgasis *o*, pvz.: *kósi* ~ *kąsti*, *óžals* „ąžuolas“, o vietoje senojo *én* prieš tuos pačius priebalsius tariamas ilgasis *e*, pvz.: *sprėsi* ~ *sprėsti*.

<sup>5</sup> Žr. P. Būtėnas, Augštaičių tarmės okuojančiosios pašnektės sienos, „Archivum Philologicum“, t. 3, Kaunas, 1932, p. 168–194.

<sup>6</sup> Vl. Grinaveckis, Galūnių trumpėjimas lietuvių kalbos tarmėse, „Vilniaus Valstybinio pedagoginio instituto mokslo darbai“, t. 8, Vilnius, 1959, p. 97–104.

<sup>7</sup> Plg. I. Jašinskaitė, Kirtis, priegaidė ir jų poveikis vokalizmui Biržų tarmėje, „Lietuvių kalbotyros klausimai“ (toliau — LKK), t. 1, Vilnius, 1957, p. 189–194; J. Šukys, Miežiškių tarmės vokalizmo bruožai, LKK, t. 2, Vilnius, 1959, p. 151–163.

<sup>8</sup> Tiek pontininkų, tiek vakarinių puntininkų šiek tiek lk. paveikti tarmės atstovai šios ryškiosios tarmės ypatybės (*ám*, *án* išvirtimo) dažnai vengia ir *ám*, *án* neretai taria kaip lk.

<sup>9</sup> Ne *kánd*, o *kónd* tariama ir šiaurinių pantininkų. Gal būt, veikia *kósi*, *kóšėnīs* analogija.

<sup>10</sup> Žr. Lietuvių kalbos rašybos žodynas, Kaunas, 1948, p. 119.

<sup>11</sup> Plg. P. Būtėnas, min. str.

Visame vakarinių puntininkų plote *ám, án < ú.m, ú.n*<sup>12</sup>, pvz.: *kú.nd(v) ~ kánda, lú.ng(v)s ~ lánegas, pú.nti(,)(s)* „pántis“, *sú.mti(,)(s)* „sámtis“, *tú.nkè ~ tánkiai, vú.nt(v)* ~ *vánta*, o beveik visų vakarinių puntininkų plote *ém, én > i.m, i.n*, pvz.: *givi.nĩ ~ gyvénti, pí.mpe ~ pémpè*. Sveikus *ém, én* išlaiko vakariniai puntininkai, esantieji pagal šiaurės pontininkus (26, 55, 80, 80<sup>a</sup>, 112) ir pagal pantininkus (373, 408, 446).

Vietoje senojo *án* prieš *l, m, n, r, j, v, s, š, z, ž* puntininkų tarmėje tariama *ū*, pvz.: *kúśĩ ~ kásti, úžal(v)s || úžpl(v)s* „ąžuolas“<sup>13</sup>.

*aĩ, aĩ, eĩ, eĩ*

Visų pontininkų *aĩ, aĩ, eĩ, eĩ > oĩ (oĩ), oĩ (oĩ), eĩ (eĩ), eĩ (eĩ)*, pvz.: *komša (kõmša) ~ kamšo, roĩkos (roĩkos) ~ raĩkos, tẽmĩp (tẽmĩp) ~ tẽpia, švẽĩte (švẽĩte) ~ švẽĩtẽ*.

Lygiai taip pat, kaip Pontininkuose, *aĩ, aĩ, eĩ, eĩ* išvirtę vakariniuose Puntininkuose apie Saločius (26, 55, 80, 80<sup>a</sup>). Visų likusių vakarinių puntininkų *aĩ, aĩ, eĩ, eĩ > uĩ, uĩ, iĩ, iĩ*, pvz.: *kumša ~ kamšo, ruĩka(,)(s) ~ raĩkos, tĩmĩ ~ tẽpia, švĩĩte(,)(s) ~ švẽĩtẽ*.

Pontininkų tarmėje vietoje senojo *aĩ* prieš *l, m, n, r, j, v, s, š, z, ž* yra ilgasis *o*, pvz.: *žósis ~ žąsys, gróšts ~ grąžtas*, o vietoje senojo *eĩ* prieš tuos pačius priebalsius yra ilgasis *e*, pvz.: *grẽžĩ ~ grẽžia, tẽsĩ ~ tẽsti*. Vadinas, pontininkų pavyzdžiai *sprẽsĩ, tẽsĩ*<sup>14</sup> laikytini nepaliudytais.

Vakarinių puntininkų tarmėje vietoje senojo *aĩ* prieš *l, m, n, r, j, v, s, š, z, ž* yra *ū*, pvz.: *žúsi(,)(s) ~ žąsys, grúšt(v)s ~ grąžtas*, o vietoje senojo *eĩ* prieš tuos pačius priebalsius yra *i*, pvz.: *grĩži ~ grẽžia, tĩsĩ ~ tẽsti*. Tiksliai pereiginė Saločių tarmė (55, 80<sup>a</sup>, 112) senojo *eĩ* vietoje prieš *l, m, n, r, j, v, s, š, z, ž*, kaip ir pontininkai, turi *e*, pvz.: *grẽžĩ, tẽsĩ*.

Nekirčiuoti *am, an, em, en*

Pontininkų nekirčiuoti *am, an, em, en > om (om), on (on), em (em), en (en)*, pvz.: *kompẽls (kõmpẽls) ~ kampẽlis, ronkãla (ronkãla) ~ rankẽlẽ, kẽmĩ.ne (kẽmĩ.ne) ~ kẽmĩnẽ, pẽnkólek (pẽnkólek) ~ penkiólĩka*.

Lygiai taip pat, kaip Pontininkuose, nekirčiuoti *am, an, em, en* yra išvirtę vakariniuose Puntininkuose apie Saločius (26, 55, 80, 80<sup>a</sup>). Visų likusių vakarinių puntininkų *am, an, em, en > um, un, im, in*, pvz.: *kumpẽli(,)(s), runkãla(,)(s), kĩmĩ.ne(,)(s), pĩnkólek(v)*.

Vietoje senųjų nekirčiuotų *an, en* pontininkų ir prie jų prisišliejusių vakarinių puntininkų Saločių tarmėje yra trumpieji *o, e*, pvz.: *kõsnẽls ~ kãsnẽlis, žõsẽles ~ žãsẽlẽs, grẽži.ms ~ grẽžĩmas*, o visų likusių vakarinių puntininkų vietoje senųjų nekirčiuotų *an, en* prieš tuos pačius priebalsius yra trumpieji *u, i*, pvz.: *kusnẽli(,)(s), žusẽla(,)(s), grĩži.m(v)s*.

<sup>12</sup> Žinoma, *ám, án > ú.m, ú.n* ir kitų puntininkų, tačiau vakarinių puntininkų bendrybės su kitais puntininkais ar skirtybės nuo jų straipsnyje neličiamos.

<sup>13</sup> Pavyzdžių su senuoju *én* prieš *l, m, r, v, j, s, š, z, ž* vakariniuose Puntininkuose nerasta.

<sup>14</sup> Žr. Lietuvių kalbos rašybos žodynas, Kaunas, 1948, p. 119.

## 2. Senųjų žodžio galo dvigarsių *an, en* likimas

*\*án, \*én*

Senųjų žodžio galo *\*án, \*én* vietoje (lk. *a, e*) beveik visi pontininkai balsio nebeturi, pvz.: *sp rəñk ~ su rankà, sp kárŋ ~ su kárve, mēšk ~ miškè*, o vakariniai puntininkai, išskyrus punktus apie Saločius ir Biržus, einančius šiuo atveju kartu su pontininkais, turi redukuotus *v, i*, pvz.: *su ruñkv, su kárvi, miškì*.

*\*aĩ, \*eĩ*

Senųjų žodžio galo *\*aĩ, \*eĩ* vietoje (lk. *a, e*) pontininkų tarmė turi trumpuosius *o (ø), é (ē)*, pvz.: *vaĩkø (vaĩkø) ~ vaiką, lāpē (lāpē) ~ lāpę, bú.vēs (bú.vēs) ~ būvęs*. Lygiai tokius pat balsius turi ir vakariniai puntininkai apie Saločius (26, 55, 80, 80<sup>a</sup>). Visi likusieji vakariniai puntininkai turi balsius *i(,) u(,)*. Pusilgius *i, u* turi vakariniai puntininkai rotininkų pasienyje, pvz.: *vaĩku, lāpi, bú.vi.s*, o trumpuosius *i, u* turi vakariniai puntininkai žalininkų pasienyje, pvz.: *vaĩku, lāpi, bú.vis*.

## 3. Kirčiuotų žodžio kamieno trumpųjų balsių

*i, u* ilgėjimas

Aprašomųjų tarmių kirčiuoti žodžio kamieno trumpieji balsiai *i, u* yra pailgėję iki pusilgių, pvz.: *vì.s(u)s ~ visas, kí.t(u)s ~ kitas, bú.va ~ būvo, šũ.ñ(i.) ~ šūnį*.

## 4. Nekirčiuotų ar vėliau gavusių atitrauktinį kirtį žodžio kamieno trumpųjų balsių *i, u* platėjimas

Didelėje pontininkų tarmių dalyje (apie Pasvalį, Joniškėlį) nekirčiuoti ar vėliau gavę atitrauktinį kirtį žodžio kamieno trumpieji balsiai *i, u* yra paplatėję: *i* prieš minkštąjį priebalsį tariamas *ę*, pvz.: *ęšėje ~ išėjo, pręlenđęs ~ priliñdes, męšk ~ miškè, vęs ~ visi, i* prieš kietąjį priebalsį paprastai tariamas kaip suprie šakintas *o*, pvz.: *paĩoñk ~ patiñka, lōg ~ ligà*; nekirčiuotas *u* visur tariamas *ø*, pvz.: *øštàka ~ užtēko, bōvo ~ buvaũ, tō ~ tū*.

## 5. Nekirčiuotų žodžio kamieno ilgųjų balsių trumpėjimas ir dvibalsių *te, uo* vienbalsėjimas

Visi prieškirtiniai ir pokirtiniai žodžio kamieno ilgieji balsiai *i, ū* pontininkų ir vakarinių puntininkų tarmėse yra sutrumpėję iki trumpųjų, pvz.: *tilēi ~ tylėti, grudēl(i.)s) „grūdėlis“*.

Visi prieškirtiniai ir pokirtiniai žodžio kamieno ilgieji balsiai *é, o* taip pat yra sutrumpėję iki trumpųjų. Dalyje aprašomųjų tarmių (vakarinių puntininkų centre) balsiai *é, o* sutrumpėjo, nekeisdami savo kokybės, pvz.: *tévėli(,)s) „tėvėlis“, žo-ñtē(,) ~ žolýtē*. Dalyje aprašomųjų tarmių (pontininkų ir pietų vakarinių puntininkų) jie trumpėdami susiaurėjo ir virto *ę (i), ø(u)*, pvz.: *tėvėl(i.)s), tivėl(i.)s), žo-ñtē, žultē*. Vakarinuose Puntininkuose apie Biržus, Vabalninką *o* trumpėdamas paplatėja ir tariamas *ø* ar net beveik visiškai kaip *a*, pvz.: *žolýtē, žañtē(,) ~ žolýtē, stovėl, stavėt ~ stovėti*. Vietoje lk. nekirčiuoto *é* apie Raguva (302) ir į pietus nuo Raguvos tariama *e*, pvz.: *mesítē ~ mėsýtē, dežūtē ~ dėžūtē*.

Nekirčiuoti žodžio kamieno dvibalsiai *ie, uo* yra suvienbalsėję ir taip pat trumpi, pvz.: *donīte, dōnīte, dunīte, dōnīte, danīte ~ duonýtė; pēnēl(i.)s, penēl(i.)s, pinēl(i.)s, pēnēl(i.)s, penēl(i.)s* „pienėlis“.

## 6. Kirčio atitraukimas ir žodžio galo trumpėjimas

Pontininkų ir vakarinių puntininkų žodžio galo fonetinio trumpėjimo laipsnis priklauso nuo kirčio atitraukimo laipsnio (žr. priedą — 3 pav.).

Labiausiai kirtis atitraukiamas Mūšos upyno pontininkų ir vakarinių puntininkų (apie Saločius) tarmėse. Iš trumpos ir tvirtagalės<sup>15</sup> galūnės į ilgą ir trumpą priešais einantį žodžio kamieno skiemenį kirtis čia atitraukiamas visada, pvz.: *tvór ~ tvorà, šāk ~ šakà, gaidīs ~ gaidys, sākō ~ sakaũ*. Kadangi kirčio atitraukimas čia intensyviausias, tai ir šių tarmių žodžio galas sutrumpėjęs labiausiai. Trumpieji žodžio galo balsiai (čia turima galvoje ir tie, kurie kilę iš senųjų tvirtapradžių ilgųjų balsių bei dvibalsių *ie, uo*) yra nukritę arba iškritę, pvz.: *vaĩks ~ vaik̃as, āks ~ akis, sūns ~ sūñs, gēr̃ ~ ger̃(i < -ie), vaik̃ ~ vaik̃u (u < -uo)*. Žodžio galo priebalsiams *l, m, n, r, j, v* tokiu atveju būdingas tam tikras skiemeniškumas. Jeigu susidaro sunkiai ištariama priebalsių grupė, atsiranda įspraustinis balsis; minkštųjų priebalsių grupėje šis balsis yra priešakinės eilės, pvz.: *aĩk̃als ~ arkl̃ys, tēk̃ar̃ ~ tikri*, o kietųjų priebalsių grupėje — užpakalinės eilės, pvz.: *tĩk̃ars ~ tikras, kāk̃als ~ kāk̃las*. Tvirtagaliai žodžio galo balsiai trumpėja iki trumpųjų, pvz.: *šaiũdu ~ šiaudĩ, grāžō ~ grāžũ* „grāžũ“. Trumpieji balsiai yra ir vietoje suvienbalsėjusių dvibalsių, pvz.: *gāre ~ gerai, sākō ~ sakaũ*. Kai kuriais atvejais senieji tvirtagaliai žodžio galo balsiai yra net išnykę: *ia*-kamienių vardažodžių vns. vardininko *ỹ*, pvz.: *aĩk̃als ~ arkl̃ys, ēžs ~ ežys*; vns. galininko *ĩ*, pvz.: *āk̃ ~ ākĩ, aĩs ~ aĩsĩ, dĩ.del̃ ~ didel̃ĩ*, *ia*-kamienių daiktavardžių sutrumpėjusios vietininko formos nekirčiuotas *y*, pvz.: *daržēl̃ „darželyje“, miškēl̃ „miškėlyje“*. Nėra jokio baltio ir vyr. giminės daiktavardžių vns. naudininko galūnėje, pvz.: *gaĩd̃ || gaĩd̃ž „gaĩd̃žiui“, vaik̃ „vaĩkui“*.

Pontininkų pietuose apie Panevėžį ir greta pontininkų esančiuose vakariniuose Puntininkuose kirtis nuosekliai atitraukiamas iš trumpos galūnės į prieš einantį ilgą žodžio kamieno skiemenį, pvz.: *dien(v) ~ dienà, per̃k(i) ~ perk̃i*, tačiau kitais atvejais pasitaiko svyravimų, pvz.: *šāk || šak̃ō ~ šakà, vĩš || vĩsĩ ~ visi, gaĩd̃(i)s̃ || gaidīs ~ gaidys, gēr̃ || ger̃ē ~ gerai, sākō || sak̃ō ~ sakaũ* (268 punkte tik *labē, sak̃ō* (iš ilgos galūnės į trumpą prieš einantį skiemenį kirtis čia neatitraukiamas niekada). Kai kuriuose Pontininkuose (202, 203, 233 punktai) tokių kirčio neatitraukimo atvejų pasitaiko labai retai (lemia sakinio ritmika, tarmės atstovo amžius ir kt.), bet prie pontininkų esančių vakarinių puntininkų tie svyravimai gana ryškūs. Visose šiose pereinėse iš visuotinio kirčio atitraukimo į sąlyginį tarmėse trumpieji balsiai kartais (ypač sunkiai ištariamose priebalsių grupėse) nėra nukritę ar iškritę, bet neaiškiai, murmamai dar tariaimi, o ilgųjų balsių išnykimas čia nebūdingas, pvz.: *tĩ.kr(v)s̃ ~ tikras, aĩk̃l(i)s̃ ~ arkl̃ys*.

Vakarinių puntininkų šiaurinėje dalyje (pagal Latvijos TSR ir apie Biržus) kirtis nuosekliai atitraukiamas iš trumpos galūnės į prieš einantį ilgą ir trumpą

<sup>15</sup> Pačioje pontininkų šiaurėje kirtis kartais atitraukiamas net iš tvirtapradės galūnės, pvz.: *blōgom „blogoms“, sūnam „sūnums“*. Tačiau iš sutrumpėjusios vietininko galūnės kirtis neatitraukiamas, pvz.: *denō „dienoje“, galvō „galvoje“, kertē „kertėje“, vagō „vagoje“*.

skiemenį, pvz. *tvór ~ tvorà, sùns ~ sùnùs, šák ~ šakà, viš ~ visi*. Kaip matyti iš pavyzdžių, visi trumpieji žodžio galo balsiai čia yra nukritę ar iškritę. Nekirčiuoti ilgieji žodžio galo balsiai Biržų tarmėje yra sutrumpėję tik iki pusilgių, pvz.: *bù.vi.s ~ bùvęs, kàti. ~ kātē, pì.gu. ~ pìgų, stógu. ~ stógą*.

Likusiujų vakarinių puntininkų kirtis nuosekliai atitraukiamas iš trumpos galūnės į prieš einantį ilgą skiemenį, pvz.: *mok<sup>4</sup>kla ~ mokyklà, tvóru ~ tvorà, veŕki ~ verki*. Žodžio galo trumpieji balsiai šioje tarmėje nenukrinta ir neiškrinta, tačiau visi yra redukuoti, pvz.: *vákarus ~<sup>16</sup> vākaras, lazð ~ lazðà, g<sup>4</sup>ji ~ g<sup>4</sup>ja, bitlš ~ bitės*. Nekirčiuoti žodžio galo ilgieji balsiai rotininkų pasienyje yra sutrumpėję iki pusilgių, pvz.: *grāžu. ~ grāžų, kárvi. ~ kárve, nāmu. ~ nāmq, piŕti. ~ piŕtį, sàki.s ~ sàkės*, o žalininkų pasienyje — iki trumpųjų, pvz.: *grāžu ~ grāžų, kárvi ~ kárve, nāmu ~ nāmq, piŕti ~ piŕtį, sàkis ~ sàkės*.

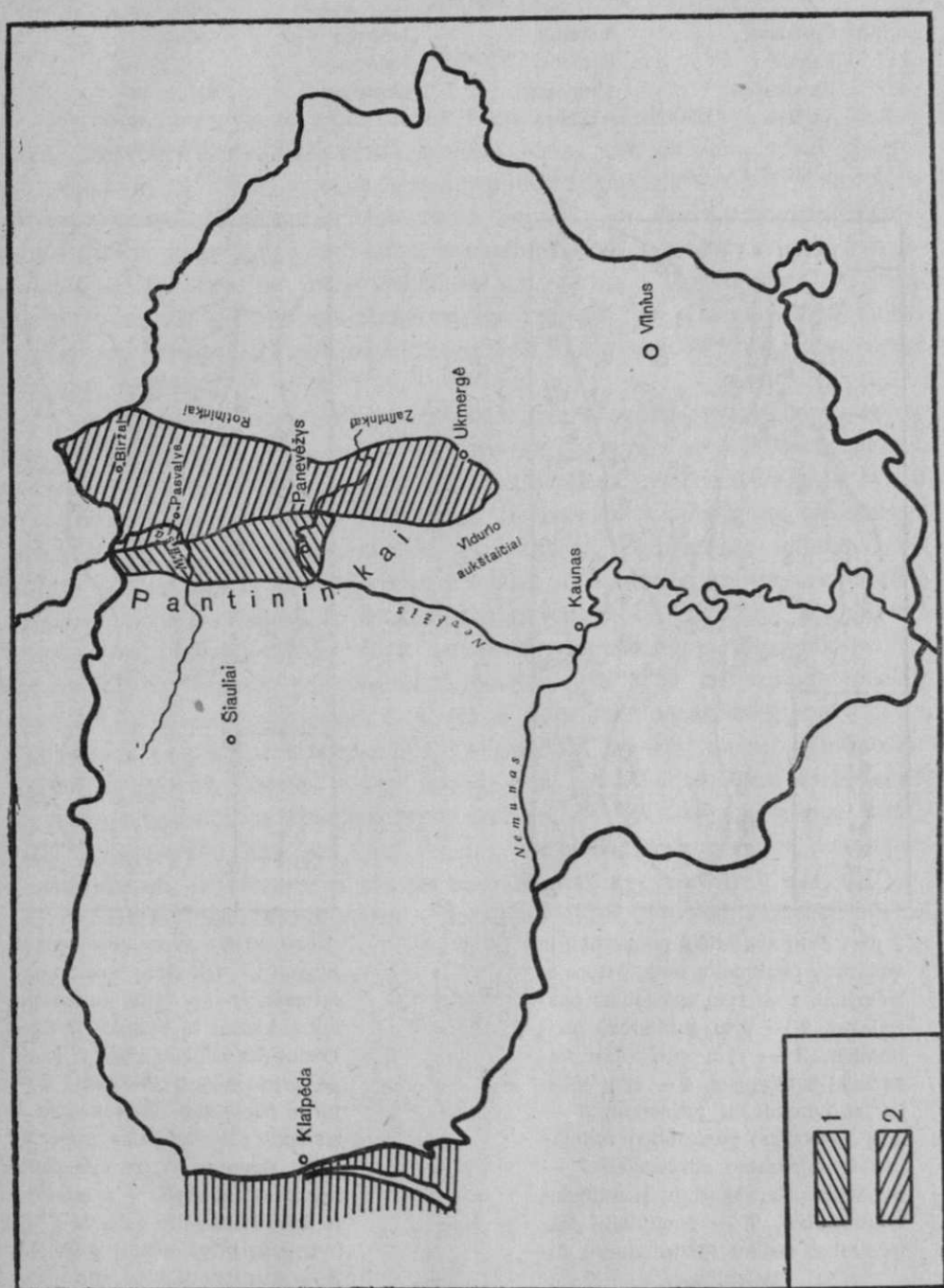
Kirčio atitraukimas, žodžio galo trumpėjimas ir kiti fonetiniai reiškiniai taip pakeitė puntininkų ir ypač pontininkų tarmės fonetinę sistemą, kad nuo lk. ji turi gana daug skirtumų.

Gretimų tarmių punktų, besiribojančių su pontininkais ir vakariniais puntininkais, sąrašas

| Punkto Nr. | Punkto pavadinimas | Apylinkė    | Rajonas   | Kuriai tarmei priklauso    |
|------------|--------------------|-------------|-----------|----------------------------|
| 25         | Žeimelis           | Žeimelio    | Pakruojo  | pant. <sup>17</sup>        |
| 53         | Stegviliai         | Bardiškių   | "         | "                          |
| 60         | Virškupėnai        | Pundurių    | Biržų     | rot.                       |
| 78         | Guostagalis        | Guostagalis | Pakruojo  | pant.                      |
| 84         | Skrebiškiai        | Kvetkų      | Pandėlio  | rot.                       |
| 115        | Kupreliškis        | Kupreliškio | "         | "                          |
| 138        | Kapčiūnai          | Valdeikių   | Pasvalio  | pant. (pont. tik pėdsakai) |
| 143        | Bakšėnai           | Salamiesčio | Kupiškio  | rot.                       |
| 168        | Getautai           | Klovainių   | Pakruojo  | pant.                      |
| 174        | Pyragiai           | Kupiškio    | Kupiškio  | rot.                       |
| 201        | Smilgiai           | Smilgių     | Seduvos   | pant.                      |
| 205        | Noriūnai           | Noriūnų     | Kupiškio  | rot.                       |
| 231        | Sidabravas         | Sidabravo   | Seduvos   | pant.                      |
| 235        | Subačius           | Subačiaus   | Kupiškio  | rot.                       |
| 267        | Ėriškiai           | Ėriškių     | Ramygalos | pant.                      |
| 270        | Surdegis           | Surdegio    | Anykščių  | rot.                       |
| 271        | Vaidlonys          | Troškūnų    | "         | žal.                       |
| 304        | Grybuliai          | Traupio     | "         | "                          |
| 340        | Narbutai           | Dabužių     | Kavarsko  | "                          |
| 372        | Pagirys            | Pagirio     | Ramygalos | pant.                      |
| 375        | Knitiškiai         | Kunigiškių  | Kavarsko  | žal.                       |

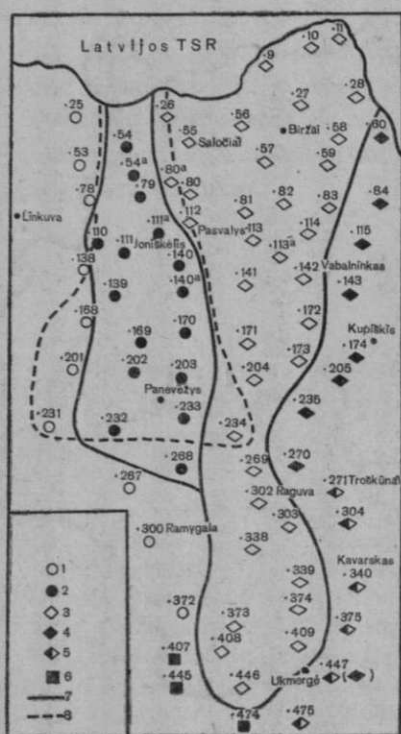
<sup>16</sup> Kai kuriuose rotininkų pasienio punktuose (114, 142, 172, 173) šalia žodžio galo *u* yra užfiksuota ir *a*.

<sup>17</sup> pant. — pantininkai, rot. — rotininkai, žal. — žalininkai, vidur. — vidurio aukštaičiai.

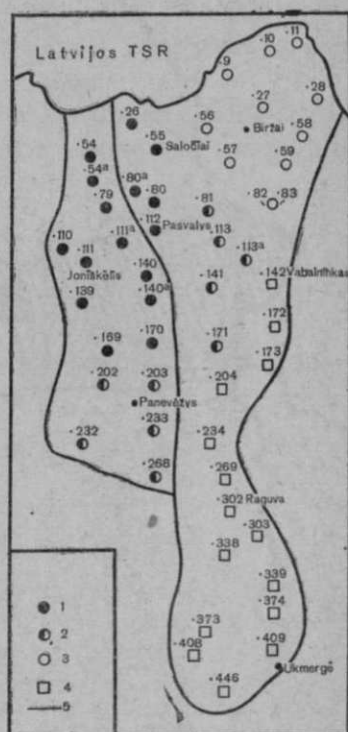


1 pav. Rytų aukštaičių pontininkų ir vakarinių pontininkų tarmių plotas, 1 — pontininkų tarmės plotas, 2 — vakarinių pontininkų tarmės plotas

| Punkto Nr. | Punkto pavadinimas | Apylinkė  | Rajonas  | Kuriai tarmei priklauso     |
|------------|--------------------|-----------|----------|-----------------------------|
| 407        | Gaižiūnai          | Bukonių   | Jonavos  | vidur.                      |
| 445        | Pasoda             | Pasodos   | Jonavos  | "                           |
| 447        | Juodausiai         | Lyduokių  | Ukmergės | žal. — rot.                 |
| 474        | Vepriai            | Veprių    | "        | vidur. (punt. tik pėdsakai) |
| 475        | Kulniškiai         | Kulniškių | "        | žal.                        |



2 pav. Rytų aukštaičių pūtininkų ir vakarinių pūtininkų tarmių ribos ir kaimynai. 1 — rytų aukštaičiai pūtininkai, 2 — rytų aukštaičiai pūtininkai, 3 — rytų aukštaičiai vakariniai pūtininkai, 4 — rytų aukštaičiai pūtininkai rotininkai, 5 — rytų aukštaičiai pūtininkai žalininkai, 6 — vidurio aukštaičiai, 7 — pūtininkų ir vakarinių pūtininkų tarmių ribos, 8 — pūtininkų tarmės ribos seniau spausdintuose žemėlapiuose.



3 pav. Kirčio atitraukimas pūtininkų ir vakarinių pūtininkų tarmėse. 1 — kirtis nuosekliai atitraukiamas iš trumpos ir ilgos tvirtagalės galūnės į ilgą ir trumpą prieš einantį skiemenį, 2 — kirtis nuosekliai atitraukiamas iš trumpos galūnės į ilgą prieš einantį skiemenį ir ne visai nuosekliai iš trumpos į trumpą ar iš ilgos tvirtagalės galūnės į ilgą ir trumpą prieš einantį skiemenį, 3 — kirtis nuosekliai atitraukiamas iš trumpos galūnės į prieš einantį ilgą ir trumpą skiemenį, 4 — kirtis nuosekliai atitraukiamas iš trumpos galūnės į prieš einantį ilgą skiemenį, 5 — aprašomųjų tarmių ribos.

## ХАРАКТЕРНЫЕ ФОНЕТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ГОВОРОВ ВОСТОЧНЫХ АУКШТАЙТОВ ПОНТИНИНКОВ И ЗАПАДНЫХ ПУНТИНИНКОВ

И. ШУКИС

### Резюме

К говору восточных аукштайтов понтининков относится говор, в котором дифтонгические сочетания основы слова *ám, án* > *ót, ón*. К говору восточных аукштайтов западных пунтининков относится говор, в котором дифтонгические сочетания основы слова *ám, án* > *út, ún* и который, территориально занимая западную часть пунтининков, не относится ни к пунтининкам ротининкам, ни к пунтининкам жалининкам. Понтининки и западные пунтининки в основном захватывают Биржайский, Пасвальский, Паневежисский, Укмергский районы Литовской ССР, а также окраины некоторых соседних районов.

Описываемые говоры отличаются большим разнообразием фонетических явлений, подавляющее большинство которых являются новым по сравнению с литературным языком. Особенно это характерно для бассейна реки Муша и для населённых пунктов у границы Латвийской ССР. Здесь отмечается интенсивная оттяжка ударения и интенсивное сокращение конца слова вплоть до выпадения всех кратких гласных, а в некоторых случаях и безударных долгих гласных (с восходящей интонацией). Оттяжка ударения и сокращение конца слова, хотя менее интенсивные, отмечаются и на остальной территории описываемых говоров. На всей территории данных говоров безударные гласные *i, u, é, o* в основе слова сокращаются до кратких, а ударяемые краткие *i, u* удлиняются до полудолгих. Дифтонгические сочетания основы слова *am, an, em, en* с нисходящей интонацией в говоре понтининков произносятся как *ót, ón, ét, én*, а в говоре западных пунтининков как *út, ún, ím, ín*. Те же дифтонгические сочетания с восходящей интонацией в говоре понтининков произносятся как *oĩ(õĩ), oñ(õñ), èĩ(ẽĩ), èñ(ẽñ)*, а почти у всех западных пунтининков как *iĩ, iĩ*.